

روزنامه‌نگاری در جهان معاصر

دکتر عباس اسدی

عضو هیات علمی گروه ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی

رئیس پژوهشکده ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی

انتشارات آثار فکر

تهران - ۱۳۹۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه	: اسدی، عباس، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام بدیدآور	: روزنامه نگاری در جهان معاصر: تالیف عباس اسدی
مشخصات نشر	: تهران: آوار فکر، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۳۴۴ ص.
شابک	: 978-600-7492-12-3
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: روزنامه نگاری
رده بندی کنگره	: PN ۱۳۹۳۴۷۷۵ ۹۱۴۶۹ / الف
رده بندی دیویی	: ۴۰۷۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۶۴۵۸۹

این کتاب با همکاری پژوهشکده ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی منتشر شده است.

روزنامه نگاری در جهان معاصر

تالیف: دکتر عباس اسدی

چاپ اول ۱۳۹۳

انتشارات آوار فکر

صفحه آر: منیرالسادات حسینی

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

چاپ و صحافی: تایماز

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۹۲-۱۲-۳

● تهران: خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - خیابان وحید نظری - پلاک ۹۹

تلفن: ۶ - ۶۶۹۶۷۳۵۵ / شماره: ۸۸۲ / همراه: ۰۹۱۳۲۰۰۴۵۵۷

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

قیمت ۲۰۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

مقدمه	۵
بخش اول: روزنامه نگاری و قبض و بسط گفتمان ها	۱۱
۱. نقش روزنامه نگاری در زایش و تکامل گفتمان ها	۱۳
۲. خویشاوندی روزنامه نگاری و سیاست	۴۳
بخش دوم: وضعیت روزنامه نگاری در جهان و ایران	۴۷
۱. جایگاه روزنامه نگاران بین المللی در روابط بین المللی	۴۹
۲. جایگاه حقوقی روزنامه نگاران آزاد در ایران و فرانسه	۸۹
۳. بررسی تحلیلی رسانه های فرانسه	۱۰۵
بخش سوم: شیوه پوشش خبری رسانه های غربی	۱۳۹
۱. نحوه پوشش خبری جنبش وال استریت در رسانه های خبری	۱۴۱
۲. نقش رسانه های آمریکا در انتخابات ریاست جمهوری	۱۶۱
بخش چهارم: روزنامه نگاری در کشورهای در حال توسعه	۱۹۱
۱. چالش های روزنامه نگاری در کشورهای در حال توسعه	۱۹۳
۲. اینترپرس سرویس؛ یک خبرگزاری جهانی برای کشورهای جهان سوم	۲۰۳
بخش پنجم: کارکرد و ماهیت خبرگزاری ها در ایران	۲۳۱
۱. نظام حقوقی خبرگزاری ها و شبه خبرگزاری ها در ایران	۲۳۳
۲. وضعیت روزنامه نگاری دانشجویی در ایران و جهان	۲۷۵
بخش ششم: دو ژانر تاثیرگذار در روزنامه نگاری	۲۷۹
۱. نقش روزنامه نگاری تحقیقی در گسترش رفاه اجتماعی	۲۸۱
۲. پرتره؛ ژانر جدید روزنامه نگاری	۳۱۳
منابع	۳۳۷

مقدمه

کتاب حاضر مجموعه‌ای از ۱۲ مقاله در حوزه روزنامه نگاری است، که در فاصله سال‌های ۱۳۹۲ - ۱۳۸۹ توسط نگارنده به تحریر درآمده و در فصلنامه‌های علمی - پژوهشی یا علمی - تخصصی و یا به مناسبت‌های مختلف منتشر گردیده است. چیزی که این مقالات را انسجام و وحدت می‌بخشد، علاوه بر موضوع آنها، یعنی روزنامه نگاری، رویکرد حاکم بر آنهاست که یک رویکرد بین‌المللی است. به عبارتی، نوشتارهای منتشره در این کتاب، با توجه به تعدد و تنوع آنها، به گونه‌ای معرف روزنامه نگاری در جهان معاصر می‌باشند.

از آنجا که مقاله‌های مذکور در سال‌های اخیر مورد مراجعه دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی بوده و امکان دسترسی به آنها به آسانی مسیر نبود و گاه نیز غیر ممکن می‌بود، لذا به درخواست بسیاری از دانشجویان و پژوهندگان رشته روزنامه نگاری و علوم ارتباطات در یک مجموعه مستقل انتشار یافته است.

مقاله‌های انتخاب شده برای این مجموعه در شش بخش تنظیم شده‌اند که هر مقاله خود فصلی مستقل می‌باشد. با این که چینش مقاله‌های هر بخش براساس ربط موضوعی آنها صورت گرفته، اما هر یک از بخش‌ها را می‌توان به طور مستقل نیز مورد مطالعه قرار داد.

بخش اول حاوی یک فصل بنیادی و نظری است، که به ارائه یک دیدگاه جدید در زمینه روزنامه نگاری به خصوص در روزنامه نگاری بین‌المللی می‌پردازد. این مقاله در قالب کرسی‌های نظریه‌پردازی در دانشکده ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی ارائه گردیده است. هدف از برگزاری این کرسی‌ها فراهم کردن زمینه‌های لازم برای ارائه اندیشه‌های نو بوده است. کرسی مذکور در حضور نماینده محترم دانشکده در شورای کرسی‌های نظریه‌پردازی دانشگاه و دو ناقد گرامی و همین‌طور در جمع حاضران علاقه‌مند برگزار شد. در نهایت مقاله نگارنده، پس از انجام اصلاحات لازم، در مجموعه مقالات «کرسی‌های نظریه پردازی» دانشگاه علامه طباطبائی به چاپ رسید.

در این مقاله، تلاش شده تا فرایند زایش و تکامل گفتمان‌ها و همین‌طور نحوه قبض و بسط آنها ارائه شود. این مقاله مدعی است که، هر گفتمانی حاصل رابطه رویدادها و تفسیرهاست. بدین معنی که هر گفتمانی هویت خود را در بستر تفسیرها کسب می‌کند.

از آنجایی که تفسیرها بر محور «استدلال عقلایی» و «مباحثه انتقادی» استوار بوده و یکی از اشکال انعکاس آگاهی‌های اجتماعی به شمار می‌آیند، در نتیجه میدانی برای برخورد افکار و عقاید بوجود می‌آورند، که منجر به ایجاد دیالوگ میان روزنامه‌نگاری و جامعه می‌شود. در واقع، روزنامه‌نگاری از طریق تفسیر، با رویدادها وارد مباحثه می‌شود و پرسش‌هایی را پیش روی آنها می‌نهد و در هندسه و مفاد آنها دگرگونی می‌افکند و این امر سرانجام منجر به زایش گفتمان می‌شود. در واقع، بسیاری از مسائلی که در یک جامعه به صورت «گفتمان» در می‌آیند، مسائلی هستند که از سوی رسانه‌ها مورد تحلیل و تفسیرهای مکرر قرار می‌گیرند. این مقاله، با رویکرد تحلیلی - توصیفی، می‌خواهد به این سؤال پاسخ دهد که «تفسیر» به عنوان یک ژانر مهم روزنامه‌نگاری چگونه در تولید گفتمان‌ها عمل می‌کند و چگونه گفتمان‌ها دچار قبض و بسط می‌شوند و این وضعیت در سطح روزنامه‌نگاری بین‌المللی چگونه اتفاق می‌افتد؟

گفتمانی است که در این بخش یک مقاله کوتاه نیز تحت عنوان «خویشاوندی روزنامه‌نگاری و سیاست» آورده شده که قبلاً در قالب سخن سردبیر توسط نگارنده، برای ویژه‌نامه ارتباطات بین‌المللی فصلنامه سیاست دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی نوشته شده که سردبیری آن را بر عهده داشته است.

در بخش دوم نیز سه مقاله گنجانده شده است. مقاله نخست این بخش به «جایگاه روزنامه‌نگاران بین‌المللی در روابط بین‌المللی» پرداخته است. چنان که می‌دانیم روزنامه‌نگاران بین‌المللی، از «ناظران» و «بازیگران» بسیار موثر در عرصه‌های بین‌المللی شناخته می‌شوند. مطبوعات و رسانه‌های بزرگ بین‌المللی هر روز دو یا چند صفحه، را وقف مسائل بین‌المللی می‌کنند و اخبار و عقاید روزانه مربوط به آن را تحلیل می‌کنند و از آن مبنایی برای داوری به دست می‌دهند و بدین ترتیب، بر روابط دولت‌ها و مذاکرات مقامات تأثیر می‌گذارند. این در حالی است که کشور ما در حال حاضر فاقد روزنامه‌نگارانی متخصص و مجرب در حوزه‌های خاص بین‌المللی است. این مقاله، با رویکرد تاریخی و تحلیلی، می‌خواهد ضمن بررسی نقش روزنامه‌نگاری بین‌المللی در معادلات بین‌المللی، به این سؤال پاسخ دهد که چرا روزنامه‌نگاران ایران در این معادلات هنوز جایگاهی کسب نکرده‌اند؟

مقاله دوم بخش دوم به «جایگاه حقوقی روزنامه‌نگاران آزاد در فرانسه و ایران» می‌پردازد و وضعیت حرفه‌ای آنها را با تأکید بر وضعیت روزنامه‌نگاران آزاد در فرانسه و درمقایسه با وضعیت روزنامه‌نگاران ثابت مورد بررسی قرار می‌دهد. به طور کلی این مقاله دو هدف عمده را دنبال می‌کند. نخست، بهتر و بیشتر شناساندن حرفه روزنامه

نگاری آزاد در ایران و تبیین جایگاه اجتماعی و تعریف حقوق حرفه‌ای این بخش از روزنامه نگاری و متحد کردن روزنامه نگاران آزاد و دوم آگاه کردن جامعه حرفه‌ای روزنامه نگاری از تبعیض‌های رو به رشد نسبت به روزنامه نگاران آزاد و راه‌های مقابله با این تبعیض‌ها.

مقاله سوم این بخش نیز رسانه‌های فرانسه را به طور تحلیلی مورد بررسی قرار می‌دهد. با مطالعه این مقاله یک شناخت نسبتاً جامع از رسانه‌های این کشور و کارکرد آنها بدست می‌آید.

بخش سوم هم حاوی دو مقاله است. مقاله نخست به «بررسی پوشش خبری جنبش وال استریت در رسانه‌های خبری» پرداخته است. با مطالعه این مقاله متوجه می‌شویم که جنبش وال استریت نشان داد که امروز اقلیتی کوچک یک درصدی، در تمام مصادر قانونی، اجرایی، قضایی و مالی آمریکا رسوب کرده و توان دخالت مردم آمریکا در سایر امور را نیز مسدود و غیرقابل عبور ساخته است؛ این اقلیت کم شمار با استفاده از فعالیت‌های رسانه‌ای و عصر ارتباطات نه تنها هر روز اولویت سیاسی، فرهنگی و اجتماعی مردم آمریکا را تعیین می‌کند، بلکه سبک و روش زندگی دلخواه خود را بر اکثریت ۹۹ درصد تحمیل کرده است. همچنین جنبش وال استریت نشان داد که رسانه‌های آمریکایی از همان ابتدای شکل‌گیری این جنبش، همزمان دو استراتژی را دنبال کرده‌اند؛ نخست، سانسور خبری و جلوگیری از انتشار این وقایع و رویدادها، دوم، سرایت اعتراض به مسائل دیگر؛ بدین ترتیب می‌توان گفت که، نهادهای رسانه‌ای این کشور، رابطه نزدیک با نظام سیاسی، امنیتی و نظامی دارند و در جریان این جنبش، مسایل را از زوایای نگاه مقامات و مسئولان آمریکایی منعکس کرده و می‌کنند. در واقع، این رسانه‌ها در روایت ابعاد مختلف این جنبش، به صورت تک صدای و تک آوایی عمل کرده و می‌کنند. در این مقاله کوشش شده تا به این سؤال پاسخ داده شود که رسانه‌های آمریکایی اخبار جنبش وال استریت را چگونه پوشش داده و می‌دهند؟

مقاله دوم این بخش درباره «نقش رسانه‌های آمریکا در انتخابات ریاست جمهوری» است. در هر دوره از انتخابات ریاست جمهوری آمریکا، بحث در باره تاثیر رسانه‌ها در جهت‌گیری سیاسی رای دهندگان شدت می‌یابد. اما تفاوت دوره اخیر با دوره‌های گذشته، در این است که این بار دسترسی وسیع‌تر مردم آمریکا به منابع خبری متعدد در اینترنت، باعث شده که این رسانه، نقش و تاثیر شبکه‌های سنتی (رادیو، تلویزیون و مطبوعات) را تحت الشعاع قرار دهد. بدین ترتیب، به نظر می‌رسد که در انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۱۲ رسانه‌های سنتی در مقایسه با گذشته، تاثیر کمتری بر رای

دهندگان داشته‌اند. در واقع، اگر در انتخابات گذشته، رسانه‌ها بر نظریات رای دهندگان تأثیر می‌گذاشت، اما این بار، این نظریات رای دهندگان بود که بر رسانه‌ها تأثیر می‌گذاشت. از جمله مباحث دیگری که در این دوره از انتخابات، در مورد رسانه‌های آمریکایی مطرح می‌شد، آن بود که مبارزات انتخاباتی ۲۰۱۲ برای روزنامه‌نگاران بهترین دوران، و بدترین دوران بود. زیرا از نامزدها، جزء سخنرانی‌های تکراری بدون اینکه اخبار تازه‌ای در بر داشته باشد، چیزی دیگری نمی‌شنیدند. همین‌طور، رسانه‌های این کشور به جای به چالش کشاندن نامزدها، صرفاً به انعکاس نظریات آنها می‌پرداخته، که در نتیجه، این امر به ایفای وظایف حرفه‌ای و رضایت مخاطبان منجر نمی‌شد. بنابراین در این مقاله کوشش شده تا به این سؤال پاسخ داده شود که رسانه‌های آمریکا چقدر و چگونه در تعیین سرنوشت انتخابات ریاست جمهوری این کشور تأثیر می‌گذارند؟

بخش چهارم نیز در برگیرنده دو مقاله است. مقاله نخست به «چالش‌های روزنامه‌نگاری در کشورهای در حال توسعه» می‌پردازد. در این مقاله، نویسنده در صدد بررسی و تجزیه و تحلیل وضعیت و دغدغه‌های روزنامه‌نگاری، در کشورهای در حال توسعه است. به عبارتی، آن چه که در این مقاله مورد توجه قرار گرفته، تشریح برخی مشکلات و دغدغه‌هایی است که روزنامه‌نگاران کشورهای در حال توسعه با آن دست به‌گriببند. این مشکلات، برای همه روزنامه‌نگاران کشورهای در حال توسعه، چه مرد و چه زن، مشابه و یکسان است. این مشکلات به خصوص برای روزنامه‌نگارانی که کشورشان در سال‌های اخیر به استقلال رسیده و یا به تازگی از نفوذ سیطره قدرت‌های استعماری آزاد شده، بیشتر محسوس است. در کشورهای در حال توسعه و به ویژه در کشورهای مستعمره، استعمار سال‌ها، مانع و مزاحم رشد و توسعه روزنامه‌نگاری مستقل و خاص بوده است. بنابراین در شرایط کنونی، چند عامل روزنامه‌نگاری در کشورهای در حال توسعه را مورد تهدید قرار داده و می‌دهد، که برخی از مهم‌ترین آنها در این مقاله تشریح شده‌اند.

در مقاله دوم بخش چهارم، نگارنده درصدد یافتن پاسخ این پرسش است که خبرگزاری اینترپرس سرویس به عنوان یک خبرگزاری برای کشورهای جهان سوم، چگونه توانسته سلطه خبری خبرگزاری‌های بزرگ کشورهای غربی را تعدیل کند و به صورت یک رقیب جدی در برابر آنها ظاهر شود؟ نتایج این پژوهش نشان می‌دهند که خبرگزاری اینترپرس سرویس به عنوان یک خبرگزاری مهم جهان سومی، توانسته نقش عمده‌ای، در جریان بین‌المللی اخبار و گفتمان غالب بر این جریان، ایفا کند. به عبارتی، این خبرگزاری با استفاده از امکانات موجود و با بهره‌گیری از مفاهیم بنیادی و

شیوه روزنامه نگاری توسعه‌ای - انتقادی و همین‌طور با اتخاذ خط مشی مستقل خبری، ناپرابری و عدم تعادل اطلاعات بین المللی را به‌طور جد، به چالش کشانده است. در واقع، امروز، اینترنت پرس سرویس در دنیای اخبار و اطلاعات بین المللی، به زبان و صدای تبدیل شده که بیانگر آرزوها، ارمان‌ها، ایده‌ها، خواست‌ها، مطالبات و تلاش‌های کشورهای جهان سوم است.

برای بخش پنجم دو مقاله در نظر گرفته شده است که نخستین مقاله آن به «نظام حقوقی خبرگزاری‌ها و شبه خبرگزاری‌ها در ایران» می‌پردازد. خبرگزاری‌ها یکی از مهم‌ترین منابع خبری به‌شمار می‌آیند. پیشرفت فناوری‌های ارتباطی از جمله اینترنت، تحولی عمیقی در ابعاد فنی و حقوقی خبرگزاری‌ها بوجود آورده، به‌طوری‌که در چند سال اخیر، در ایران، به کمک اینترنت، سایت‌های خبری نوینی پدید آمده‌اند که نام خود را «خبرگزاری» نهاده‌اند، بدون آن‌که شرایط و ساختارهای حرفه‌ای و حقوقی «خبرگزاری» را داشته باشند. اکثر آنها از نظر «کارکرد»، «ماهیت»، «مالکیت» و «نظام حقوقی» وضعیت چندان روشنی ندارند و شاید بتوان عنوان «شبه خبرگزاری» برای آنها در نظر گرفت. در واقع، استقلال تجربیه و مسائل حقوقی و مالی، از جمله چالش‌های پیش روی خبرگزاری‌ها در ایران هستند. این مقاله، به ارزیابی جایگاه حقوقی خبرگزاری‌ها در ایران پرداخته که هدف آن، کوشش برای دستیابی به یک تعریف علمی و حقوقی از خبرگزاری‌ها و تبیین جایگاه و کارکرد حرفه‌ای و حقوقی آنها و بررسی میزان استقلال و آزادی فعالیت‌های حرفه‌ای خبرگزاری‌ها بوده است.

در مقاله دوم این بخش با عنوان «وضعیت روزنامه نگاری دانشجویی در ایران و جهان» یک مقایسه تحلیلی صورت گرفته و ضمن بررسی نقاط ضعف و قوت روزنامه نگاری دانشجویی در ایران، راهکارهای مناسب برای ارتقاء این نوع روزنامه نگاری ارائه گردیده است.

در بخش ششم نیز دو مقاله با رویکرد نظری و تجربی ارائه شده‌اند. در مقاله نخست «نقش روزنامه نگاری تحقیقی در گسترش رفاه اجتماعی» مورد توجه قرار گرفته است. فساد در جوامع بشری قدمتی به اندازه تمدن داشته و همچنان یکی از مسائل گریبانگیر بسیاری از کشورهای جهان می‌باشد. فساد لطمه‌هایی جبران‌ناپذیری به توسعه و رفاه اجتماعی وارد می‌کند، اعتماد عموم به یکدیگر را تضعیف می‌نماید و سبب از میان رفتن بخش هنگفتی از سرمایه اجتماعی و منابع عمومی می‌شود. مبارزه با فساد، یکی از وظایف و رسالت‌های جهانی روزنامه نگاران به‌شمار می‌آید. رسانه‌های مستقل با افشاگری مفاسد و زوایای پنهان زد و بندها، ضمن کمک به شفاف سازی در جامعه،

برابری فرصت‌ها و رفاه اجتماعی را برای تمامی شهروندان فراهم می‌کنند. تحت فشار رسانه‌های مستقل، تعهدات دولت‌ها و مقامات مسئول در مبارزه با فساد عملی می‌شود. روزنامه‌نگاری تحقیقی یکی از انواع روزنامه‌نگاری است که منحصرأ در جستجوی «فساد» و برملاء کردن آن است. این مقاله که رویکرد نظری - عملی دارد، به دنبال یافتن پاسخ این سؤال است که روزنامه‌نگاری تحقیقی چگونه می‌تواند با فساد به عنوان یکی از موانع رفاه اجتماعی مبارزه کند؟

مقاله دوم این بخش با عنوان «پرتره؛ ژانر جدید روزنامه‌نگاری» می‌کوشد به معرفی یک ژانر جدید روزنامه‌نگاری و تشریح ویژگی‌ها و شیوه‌های نگارش آن بپردازد. پرتره، ژانر جدید روزنامه‌نگاری است که به تجزیه و تحلیل همه جانبه یک شخصیت معروف یا گمنام تأثیرگذار در یک زمان خاص می‌پردازد، تا او را در جهت شناخت خود و شناساندن او به دیگران باری دهد. تهیه یک پرتره جذاب و اثرگذار طی یک فرایند سه مرحله‌ای حاصل می‌شود: «تحقیق»، «مشاهده» و «مصاحبه». در واقع در سایه همزمان این سه عنصر است که پرتره نویسی می‌تواند با چشمان شکافته و تیزبین، تاریکی‌های اندرون هرکس و ناکس را ببیند و با واژه‌ها، دل مجروح و خاطر شوریده، فریادهای ناامید و شب‌های پرمحنت و بی‌سحر آنها را در کنار آرزوها و موفقیت‌هایشان به تصویر بکشد. ضرورت انجام این تحقیق، این بود که این ژانر جدید روزنامه‌نگاری هنوز برای روزنامه‌نگاران کشورمان ناشناخته مانده و جای آن در مطبوعات ایران همچنان خالی است. بنابراین، مقاله حاضر می‌کوشد تا با معرفی و تشریح ویژگی‌های پرتره و آموزش آن، به تقسیمات ژانرهای روزنامه‌نگاری بیافزاید و آغازگر راهی باشد، تا به دانش حرفه‌ای روزنامه‌نگاران کشورمان بیافزاید و کیفیت فعالیت حرفه‌ای آنها را ارتقا دهد.

امید است انتشار این اثر، بحث‌های بیشتر و جدی‌تری را در حوزه روزنامه‌نگاری پدید آورد و بتواند نگاه متفاوتی به برخی ابعاد روزنامه‌نگاری در جهان معاصر ارائه کند. در پایان، فرصت را مغتنم می‌دانم تا از الطاف و مسامحی جناب آقای مصطفی میرحسینی مدیر محترم و فرهنگ مدار انتشارات «آثار فکر» سپاسگزاری نمایم. همچنین از همکاران گرامی ایشان به خصوص سرکار خانم منیرالسادات حسینی به خاطر طراحی و صفحه‌آرایی کتاب تشکر می‌کنم.

عباس اسدی

آبان ماه ۱۳۹۳